

**Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Кафедра історії України**

Методичні рекомендації
до семінарських занять та самостійної роботи з
вибіркової освітньої компоненти

ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ

Житомир – 2024

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Житомирського державного університету ім. І. Франка,
протокол № 8 від 26 квітня 2024 р.*

Рецензенти:

Буравський О.А., доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії Житомирського державного університету ім. І. Франка;

Мосієнко О. В., кандидат історичних наук, доцент кафедри філософсько-історичних студій та масових комунікацій державного університету «Житомирська політехніка».

Кругляк М. Є. кандидат історичних наук, доцент, викладач Відокремленого структурного підрозділу «Житомирський торговельно-економічний фаховий коледж Київського національного торговельно-економічного університету.

Методичні рекомендації до семінарських занять та самостійної роботи з вибіркової освітньої компоненти «Історична географія» / Укл. Венгерська В.О.

Житомир: Вид. 2024. 52 с.

Методичні рекомендації до семінарських занять та самостійної роботи містять перелік основних проблем вибіркової освітньої компоненти «Історична географія», плани семінарських занять та завдання для самостійної роботи з основною та додатковою літературою, інтернет-ресурсами до тем, перелік питань до заліку, критерії оцінювання навчальних досягнень бакалаврів, окреслені принципи організації самостійної роботи.

Для бакалаврів історичного факультету денної форми навчання.

УДК 930:91

© В. О. Венгерська, 2024
© ЖДУ ім. І. Франка, 2024

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	3
Розподіл навчального часу за темами та видами роботи.....	6
Тематика лекцій.....	10
Семінарські заняття	15
Завдання до модульних контрольних робіт.....	32
Тести.....	34
Перелік питань до заліку	40
Критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів.....	43
Основна література.....	44
Додаткова література.....	45
Інтернет-ресурси.....	50

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Предметом вивчення освітньої компоненти «Історична географія» є параметри, співвідношення, розміщення та тенденції у змінах, упродовж певного історичного часу, природних, суспільно-географічних середовищ, їх поєднання, картографування та вплив на них політичних чинників (в загальносвітовому контексті та України).

Програма навчальної компоненти складається з таких модулів та змістових модулів:

Модуль 1. Історична географія: сутність, методи, напрямки досліджень, взаємозв'язок із іншими дисциплінами, практичне використання.

Освітня компонента «Історична географія» викладається на III курсі, в V семестрі. На вивчення освітньої компоненти відводиться 120 годин 4 кредити ECTS.

Форма проведення занять: лекції, семінари.

1. Мета, завдання та результати навчання

Метою вивчення освітньої компоненти є формування у студентів системи знань про закономірності та особливості економічних, соціальних, політичних та етнокультурних процесів в конкретні історичні періоди та певних географічних межах, а також розуміння щодо впливу географічного, кліматичного, політичного факторів на окреслені процеси.

Основними **завданнями** вивчення освітньої компоненти «Історична географія» є:

- навчити студентів володіти понятійним апаратом дисципліни та суміжних суспільних та гуманітарних дисциплін;
- ознайомити студентів з історією формування географічних знань та уявлень в історичному контексті;
- висвітлити зміст і особливості основних географічних, природно-кліматичних концепцій, автори яких обґрунтовують важливість впливу названих факторів на соціальний, політичний та економічний розвиток країн;

- навчити студентів працювати із історичною картою, вільно оперувати необхідними категоріями, навчити елементарним навичкам картографування;
- навчити розробляти туристичні маршрути із врахуванням специфіки та особливостей різних регіонів України та Житомирщини;
- обґрунтувати найважливіші події та явища української історії в контексті історії Європи та системі світових міжнародних відносин в історико-географічному контексті.

2. Результати навчання

Здобувачі повинні знати :

- знати та вільно оперувати термінологічним та понятійно-категоріальним апаратом спеціальних історичних дисциплін;
- знати та використовувати концептуальні підходи вітчизняної та зарубіжної історіографії в системі спеціальних історичних дисциплін, історичної географії, зокрема.
- характеризувати особливості географічних факторів в різні періоди, їх роль та впливи на соціально-економічні, політичні та культурні чинники розвитку окремих країн та народів;

Здобувачі повинні вміти:

- вміти пояснювати роль та вплив географічного чинника на зміни в політичних та соціально-економічних процесах;
- вільно орієнтуватись та працювати із різноманітними картами, в першу чергу, історичними та географічними;
- самостійно працювати із історичними джерелами, зокрема, й історичними картами та науково-методичною літературою;
- на базі засвоєних знань, термінів, вміти висловлювати та обстоювати власні думки, інтерпретувати факти, явища, події зрозумілою та чіткою мовою;
- вміти готувати та представляти презентаційні матеріали, у відповідності з вимогами до наукових текстів писати есе, присвячені проблематиці історичної географії.

Набуття соціальних навичок *soft-skills*: уміння формувати власну думку й приймати рішення, креативне мислення, управління інформацією, вислуховувати та приймати до уваги усі точки зору, готувати та робити якісні презентації, розробляти та реалізовувати проекти у сфері туристичної діяльності.

3. Програмно-технічне забезпечення освітньої компоненти

Освітній процес забезпечується використанням технічного обладнання (комп'ютерів, мультимедійного обладнання), у тематичних кабінетах, в аудиторіях, де наявний вільний доступ до мережі Інтернет.

4. Методична карта освітньої компоненти

Модуль 1. Теоретико-методичні засади, методи та практичне використання історичної географії.	
Тема 1.	Вступ до курсу. Загальнотеоретичні підходи. Ключові роботи та дослідники.
Тема 2.	Історико-географічні основи політичної географії світу та України.
Тема 3.	Історична географія України: між національним та загальносвітовим.
Тема 4.	Історичні карти: поява, особливості в період «великих історичних відкриттів», перші географічні карти України.
Тема 5.	Історичні карти: імперський період розвитку картографування, ментальне картографування.
Тема 6.	Сучасні історичні, географічні карти та їх використання у навчальному процесі.
Тема 7.	Історико-географічні регіони, їх відмінності та специфічні властивості.
Тема 8.	Кліматологічні теорії та історична географія.
Тема 9.	Топоніміка та її особливості в різні історичні періоди.
Тема 10.	Українська РСР у повоєнний період. Територія, склад населення та міжнародне визнання кордонів сучасної України.

РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ ЗА ТЕМАМИ ТА ВИДАМИ РОБОТИ

Структура освітньої компоненти

Назви тем	Кількість годин										
	Денна форма						Заочна форма				
	Всього	У тому числі					У тому числі				
		Лекції	Практичні/Се- мінарські	Лабораторні	Самостійна робота	Індивідуальні	Всього	Лекції	Практичні/Се	Лабораторні	Самостійна
Модуль 1. Теоретико-методичні засади та методи історичної географії. Карти, картографування. Топоніміка: між історією та політикою. Етнографічне, історико-географічне районування території України: від середньовіччя до сучасності.											
Тема 1. Вступ до курсу. Загальнотеоретичні підходи. Ключові роботи та дослідники.	11	2	2	–	8	–	–	–	–	–	–
Тема 2. Історико-географічні основи політичної географії світу та України.	11	2	2	–	8	–	–	–	–	–	–
Тема 3. Історична географія України: між національним та загальносвітовим.											
Тема 4. Історичні карти: поява, особливості в період «великих історичних відкриттів», перші географічні карти України.	11	2	2	–	8	–	–	–	–	–	–
Тема 5. Історичні карти: імперський період розвитку картографування, ментальне картографування.	11	2	2	–	8	–	–	–	–	–	–
Тема 6. Сучасні історичні, географічні карти та їх використання у навчальному процесі.	11	2	2	–	8	–	–	–	–	–	–

Тема 7. Кліматологічні теорії та історична географія.	11	2	2	-	8	-	-	-	-	-	-	-
Тема 8. Топоніміка та її особливості в різні історичні періоди.	11	2	2	-	8	-	-	-	-	-	-	-
Тема 9. Історико-географічні регіони, їх відмінності та специфічні властивості.	11	2	2	-	8	-	-	-	-	-	-	-
Тема 10. Українська РСР у повоєнний період. Територія, склад населення та міжнародне визнання кордонів сучасної України.	11	2	2	-	8	-	-	-	-	-	-	-
Усього годин	120	20	20	-	80	-	-	-	-	-	-	-

Теми лекційних занять (денна форма)

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Вступ до курсу. Загальнотеоретичні підходи. Ключові роботи та дослідники.	2
2.	Історико-географічні основи політичної географії світу та України.	2
3.	Історична географія України: між національним та загальносвітовим.	2
4.	Історичні карти: поява, особливості в період «великих історичних відкриттів», перші географічні карти України.	2
5.	Історичні карти: імперський період розвитку картографування, ментальне картографування.	2
6.	Сучасні історичні, географічні карти та їх використання у навчальному процесі.	2
7.	Кліматологічні теорії та історична географія.	2
8.	Топоніміка та її особливості в різні історичні періоди.	2
9.	Історико-географічні регіони, їх відмінності та специфічні властивості.	2
10.	Українська РСР у повоєнний період. Територія, склад населення та міжнародне визнання кордонів сучасної України.	2
Всього:		20

Теми практичних/семінарських занять (денна форма)

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Вступ до курсу. Загальнотеоретичні підходи. Ключові роботи та дослідники.	2
2.	Історико-географічні основи політичної географії світу і України.	2
3.	Історична географія України: між національним та загальноосвітнім.	2
4.	Історичні карти: поява, особливості в період «великих історичних відкриттів», перші географічні карти України.	2
5.	Давні та сучасні історичні, географічні карти та їх використання у навчальному процесі. Використання інтерактивних електронних карт.	2
6.	Історико-географічні регіони, їх відмінності та специфічні властивості	2
7.	Кліматологічні теорії та історична географія.	2
8.	Топоніміка та її особливості в різні історичні періоди	2
9.	Українська РСР у повоєнний період. Територія, склад населення та міжнародне визнання кордонів сучасної України.	2
10.	Історико-географічними стежками рідного краю (підготовка туристичних маршрутів та їх презентації).	2
Всього:		20

Самостійна робота (денна форма)

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Вступ до курсу. Загальнотеоретичні підходи. Ключові роботи та дослідники.	8
2	Історико-географічні основи політичної географії світу та України.	8
3	Історичні карти: поява, особливості в період «великих історичних відкриттів», перші географічні карти України.	8
4	Історичні карти: імперський період розвитку картографування, ментальне картографування.	8
5	Ключові історичні події в контексті історичної географії: загальноосвітній та український контекст.	8
6	Сучасні історичні, географічні карти та їх використання у навчальному процесі.	8
7	Кліматологічні теорії та історична географія.	8
8	Топоніміка та її особливості в різні історичні періоди.	8
9	Історико-географічні регіони, їх відмінності та специфічні властивості.	8
10	Українська РСР у повоєнний період. Територія, склад населення та міжнародне визнання кордонів сучасної України.	8
Всього:		80

ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙ

Модуль 1. Історична географія: загальносвітовий та український контекст.

Тема №1. Вступ до курсу. Загальнотеоретичні підходи. Ключові роботи та дослідники.

Загальнотеоретичні підходи. Історія та географія. Ключові роботи та дослідники: історія і сучасність. Предмет і завдання історичної географії. Альфред Геттнер (1859–1941), С. Рудницький (1877–1937). Структура історичної географії. Зв'язок історичної географії з іншими науками. Джерела та історико-географічні дослідження: літературно-описові та політико-правові джерела, статистичні джерела, картографічні джерела, речові, етнографічні та лінгвістичні джерела історичної географії. Методи історичної географії: історико-географічна періодизація, історико-географічні зрізи, діахронічний аналіз, історико-географічне районування, картографічний метод.

Тема № 2. Історико-географічні основи політичної географії світу та України.

Уявлення про історичні процеси (в різні часи) в конкретних просторах та територіях. Політична карта світу та зміни на ній. Етапи розвитку етнічних, політичних та адміністративних кордонів України та світу. Формування політичної карти світу. Держава як особлива територіально-політична система із складною просторовою і функціональною організацією. Зараз у світі зафіксовано 236 країн і територій; незалежних, самостійних держав серед них – 194. Політична карта відображає особливості історичного розвитку людства, перш за все, у нові та новітні часи. Їх території та кордони є наслідком прийняття політичних рішень та досягнень компромісів й домовленостей. Політична географія – це наукова галузь, яка вивчає територіальну організацію політичних явищ і процесів.

Тема № 3. Історична географія України: між національним та загальносвітовим.

Особливості/напрямки потоків та розселення народів на території сучасної України. Велике розселення слов'ян. Ключові історичні події в історії України та їх презентація в системі картографування. Українські землі в старовинних трактатах та на давніх картах. Географи, картографи, лінгвісти в процесі окреслення/закріплення територій, які згодом набудуть значення національних. М.Костомаров (кирило-мефодіївці) М.Драгоманов, М. Грушевський, Й. Шафарик, С. Рудницький. Д. Багалій та ін.

Тема № 4. Історичні карти: поява, особливості в період «великих історичних відкриттів», перші географічні карти України.

Історична карта як образно-знакове зображення певних суспільних, історичних явищ та подій, що відбувались на певній території у певний історичний проміжок часу. Вузьке розуміння поняття: карта, на якій зображене певне історичне явище, та старовинна карта. Портулаки, карти до XVIII ст., Україна на старовинних картах, «Відкриття України» - «Description d'Ukraine» Г. де Боплана. Карти імперського періоду, військові та топоніміка. «Сучасна Європейська Сарматія» Вальдземюллера та видання Себастьяна Мюнстера. Європейські карти XVI ст. Зображення України на атласах початку XVII ст.

Класифікація історичних/старовинних карт. Історичні карти у системі освіти України. Історичні карти: імперський період розвитку картографування, ментальне картографування. Війни XVIII ст., їх територіальні наслідки, втрати та «надбання» імперій. Військові та їх роль у картографуванні, топонімічні карти та об'єкти. Австрійська, німецька італійська топографія/картографія XIX-поч. XX ст. П. Т.Шафарик та його «*Slovanský Narodopis*». Німецькі вчені на службі Російській імперії. П.Кьопен, О. Ріттіх, історичні атласи, «помилка Ріттіха». Феномен «ментального» картографування. Праці Є. Саїда, Л. Вульфа та ін.

Тема № 5. Історичні карти: імперський період розвитку картографування, ментальне картографування.

Держави та їх кордони у XVIII-першій полов. XX ст.: політики, військові та науковці в процесі конструювання та

ментального картографування. Карти та картографи на службі імперій, картографічні проекти, атласи, гральні карти із символічним зображенням регіонів як освітні інструменти. Сформовані уявлення та їх втілення у регіональному адмініструванні та регіональних картах і картах світу. Україна та її кордони в ментальному картографуванні: імперських чиновників/військових картографів та «національних будителів». Сучасний стан розвитку напрямку «критичний картографічний аналіз». Практична діяльність та твори Є.Саїда, Л. Вульфа, Д.Харлі,

Тема № 6. Сучасні історичні, географічні карти та їх використання у навчальному процесі.

Використання історичної карти на уроках історії є важливим елементом навчального процесу та засвоєння історичного матеріалу. Тематичні карти, загальні карти, карти географічного значення та наповнення, у прив'язці до політико-державного значення у конкретний історичний період. Логіка та послідовність вивчення. Поділ тематичних карт за засобом зображення об'єктів: карти кольорового фону, карти конкретних історичних явищ (битви, економічні, об'єкти культурні об'єкти, події та ін.) Призначення карт: науково-довідкові, навчальні, туристичні та інші. У навчальному процесі використовуються: настінні, настільні, контурні карти, атласи. Навчальні та історичні (старовинні карти) в електронній формі, спеціальні картографічні сайти, ютюб-канали та проекти, особливості їх використання у навчальному процесі та формуванні просторових та інших компетенцій.

Тема № 7. Кліматологічні теорії та історична географія.

Клімат як чинник формування навколишнього середовища. Екстремуми та міграції. «Замерзлий» час. Кліматичні зміни та глобальне потепління. Основні риси фізичної географії України в історичний період. Азово-Чорноморський басейн в сучасну геологічну епоху. Особливості розвитку річкової системи України.

Значення клімату у процесі формування навколишнього середовища: визначає характер ландшафту, рослинний і тваринний світ. Впливає на можливості розвитку сільського господарства, демографічний стан та міграції народів. Глобальні кліматичні призводили до піднесення або занепаду етносів, держав і

цивілізацій, супроводжувались загостренням боротьби за ресурси, поширенням різних девіантних явищ, таких як голод чи епідемії.

Тема № 8. Топоніміка та її особливості в різні історичні періоди.

Закон України «Про декомунізацію» та топонімічні об'єкти. Топоніміка як наука, що вивчає географічні назви, їх походження, смислове значення, розвиток, сучасний стан, особливості написання та вимови тих чи інших об'єктів. Явище на перетині трьох наук: географії, історії, лінгвістики. Ономастика, гідроніміка. Ойконіми, хороніми, астіоніми, урбаноніми, та ін. Регіональні особливості, давні назви, русизми, діалектизми. Прийняття комплексу Законів під загальною / умовною назвою «Про декомунізацію», серед яких: «Про увічнення перемоги над нацизмом в Другій світовій війні 1939-1945», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки». Їх вплив на ландшафти та топоніміку сучасних міст та інших населених пунктів України.

Тема № 9. Історико-географічні регіони, їх відмінності та специфічні властивості. Явище «Історико-географічного регіону».

Усталеність одиниці, що пояснюється наявністю визначального ядра у вигляді географічного середовища. В Україні виділяють чотири основні природно-історичні області: Полісся, Карпати, Лісостеп (Рівнину) та Степ. Кожна з областей поділяється на низку зон. Полісся – на Західне (Волинське), Центральне (Київське) та Східне (Чернігівське); Карпати – на Прикарпаття, Карпати та Закарпаття; Рівнина – на Лівобережжя (Дніпра) і Правобережжя; Степ – на Східний (Донбас), Центральний (Таврію) і Західний (Буджак). Визначна риса будь якого історично-етнографічного регіону – самотність історичної долі та етнічного образу населення, це етнотериторіальне утворення в рамках усього етносу. Історично-етнографічні особливості визначалися і певною своєрідністю природних умов. Приклади: Полісся (ліса та болота, унікальний діалект поліщуків); Прикарпаття, Карпати, Закарпаття (гірські регіони, наявність відмінних за використанням діалектів та певних культурних традицій – гуцули, лемки, бойки та ін.).

Тема № 10. Українська РСР у повосний період. Територія, склад населення та міжнародне визнання кордонів сучасної України. Нарощення території у перше десятиліття після завершення війни. Дискусії про причини приєднання Закарпаття і Криму. Російська анексія Криму (2014) і створення маріонеткових республік на Сході України. Зміни адміністративно-територіального поділу України в другій половині ХХ ст.; Результати переписів населення 1959-2001 рр. Ситуація після 1991р. Колишній кордон СРСР та західний кордон сучасної України. Білорусь, Молдова, Росія, Словаччина, Польща, Румунія – спільні кордони, конфлікти реальні та прихованні. Угода між Україною та Польщею 1992 р. про державні кордони. Міжнародні угоди (1997 р. про рівноправне стратегічне партнерство), гарантії та їх дотримання Російською федерацією.

Проблема територіальних претензій та їх значення в умовах «гібридної» війни. Так званий «референдум» 16 березня 2014 р. Анексія Криму.

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Тема 1. Вступ до курсу. Загальнотеоретичні підходи. Ключові роботи та дослідники.

Мета: ознайомити здобувачів із існуючими підходами до прийняття та трактування історичної географії, основними категоріями, якими оперує наука та методологічними інструментами, які дозволяють здійснювати дослідження у цій сфері. Особливий наголос заняття на міждисциплінарної та прикладному характері наукового напрямку.

Основні поняття: історична географія, ономотологія, історична суспільна географія, історична соціально-економічна географія, історична інтегральна географія, історична етногеографія, історична демогеографія, історична природнича географія, картографічний метод, метод історико-географічних зрізів, історико-географічної періодизації, історико-географічного районування.

План.

1. Предмет історичної географії.
2. Структура історичної географії та її місце в системі наук. Зв'язки з іншими науками.
3. Історико-географічні джерела та особливості їх використання.
4. Методи історичної географії.
5. Зміни природного середовища за історичний період. Основні тенденції антропогенного впливу на природу.

Теми рефератів/есе:

1. Становлення історичної географії як допоміжної історичної дисципліни в новий і новітній час.
2. Сучасний стан історико-географічних досліджень в Україні.

Запитання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Історична географія: між історією та географією. Суть та особливість дисципліни.
2. Що зумовило різне розуміння структури історичної географії?
3. Які наукові методи використовуються в історичній географії?
4. Яку роль відіграє природне середовище в історичних

процесах?

Література

1. Бачинська О.А. Історична географія : метод. вказівки до вибіркового (спеціального) курсу для здобувачів першого (бакалавр.) рівня освіти, спеціальності 032 Історія та археологія. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2021. 34 с.
2. Верменич Я. В. Історична регіоналістика: навчальний посібник / Відп. ред. В. А. Смолій. К.: Інститут історії України НАНУ, 2014. 412 с.
3. Дністрянський М. Вступ до історичної географії України: Цикл лекцій. Львів, 2007. 44 с.
4. Котляр Ю. В. Історична географія. Спецкурс з історії : навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 216 с.
5. Стефанюк Г.В. Історична географія: опорні конспекти лекцій, глосарій, самостійна робота. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2017. 133с.
6. Трубочанінов С.В. Історична географія України: Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: 2013. 192 с.
7. Шодра О. Історична географія України від найдавніших часів до кінця XVIII століття. Львів, 2016. 289 с.

Тема № 2. Історико-географічні основи політичної географії світу та України.

Мета: Поняття «політична карта» та знайомство студентів з ним, пояснення причин та особливостей змін на ній, етапів окреслення конфігурацій кордонів та впливу політичних рішень на ці процеси, здійснити аналіз міжнародних структур, організацій у сенсі впливовості на політичні процеси з особливим акцентом на події російсько-української війни та її політико-географічні наслідки.

Основні поняття: політична карта світу, політична географія, групування за географічним положенням, державний кордон, ООН, ЮНЕСКО, ЄС, НАТО, ОПЕК, АСЕАН, Балто-Чорноморська співдружність.

План

1. Політична карта світу та зміни в процесі історичного розвитку. Держава як основний об'єкт політичної географії.

2. Етапи розвитку етнічних, політичних та адміністративних кордонів України та світу.

3. Формування сучасної політичної карти світу.

Теми рефератів/есе:

1. Як впливають особливості історико-географічних аспектів на відмінності у формах державного устрою?

2. ООН – обставини та причини створення, функції та впливовість (повоєнний період та сучасність).

3. Сучасні держави та їх історичні аналоги (територіальні та топонімічні відмінності).

Питання для обговорення та самостійної роботи:

1. Як змінювались конфігурації кордонів держав на політичних картах світу в різні історичні періоди нового та новітнього часу?

2. Яка кількість держав та з якими формами управління представлені на сучасних політичних картах (контекст останнього десятиліття).

3. Як формувались політичні/адміністративні/етнічні кордони України в історичному контексті (к. XVIII- XX ст.)?

Література:

1. Балабушевич Т. А. Історична географія України : [методичні рекомендації і програма курсу]. Т. А. Балабушевич, І. А. Тесленко. К. : НаУКМА, 2015. 50 с.

2. Бачинська О.А. Історична географія : метод. вказівки до вибіркового (спеціального) курсу для здобувачів першого (бакалавр.) рівня освіти, спеціальності 032 Історія та археологія. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2021. 34 с.

3. Котляр Ю. В. Історична географія. Спецкурс з історії: навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 216 с.

4. Політична географія і геополітика : [навч. посібник] / за ред. Б. П. Яценка. К. : Либідь, 2007. 255 с.

5. Стефанюк Г.В. Історична географія: опорні конспекти лекцій, глосарій, самостійна робота. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2017. 133с.

6. Трубочанінов С.В. Історична географія України: Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: 2013. 192 с.

7. Шодра О. Історична географія України від найдавніших часів до кінця XVIII століття. Львів, 2016. 289 с.

Тема № 3. Історична географія України: між національним та загальносвітовим.

Мета: ознайомити здобувачів із співвідношенням між нашими історичними уявленнями та конкретними територіями, на яких відбувались ті чи інші події, важливі, перш за все в контексті загальноукраїнської та європейської (світової) історії.

Основні поняття:

Етногенез, велике розселення народів, Київська Русь, Литовський та Польський період в історії України, Галицько-Волинська держава, Військо Запорізьке, Гетьманщина, українські землі в складі імперій Романових та Габсбургів, УНР, ЗУНР, УРСР, незалежна Україна, степова зона, Полісся, лісостеп, Слобожанщина, Карпати, Крим.

План

1. Особливості/напрямки потоків та розселення народів на території сучасної України.
2. Велике розселення слов'ян.
3. Ключові історичні події в історії України та їх презентація в системі картографування.
4. Географи, картографи, лінгвісти в процесі окреслення/закріплення територій.

Теми рефератів/есе:

1. Найвідоміші археологічні культури на території сучасної України. Регіони розселення та роль географічного фактору.
2. Племена скіфів та особливості їх розселення на території сучасної України.
3. Бачення майбутніх територій України представниками українського та чеського національного відродження (М.Костомаров (кирило-мефодіївці) М.Драгоманов, М. Грушевський, Й. Шафарик, С. Рудницький. Д. Багалій та ін.)

Питання для обговорення та самостійної роботи:

1. Які археологічні культури представлені на території Житомирщини? Чим, на Вашу думку, зумовлено їх представлення саме в нашому регіоні (з точки зору історичної географії)?
2. Яку роль у поширенні в різних регіонах сучасної України відіграв природно-географічний, кліматичний фактор поселень Трипільської культури?

3. Як в роботах М. Драгоманова, М. Грушевського та С. Рудницького представлені уявлення про розмір та протяжність етнічних територій України?

Література:

1. Бачинська О.А. Історична географія : метод. вказівки до вибіркового (спеціального) курсу для здобувачів першого (бакалавр.) рівня освіти, спеціальності 032 Історія та археологія. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2021. 34 с.

2. Верменич Я. В., Андрощук О. В. Зміни адміністративно-територіального устрою України ХХ-ХХІ ст. / Відп. ред. Г. В. Боряк. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2014. 182 с.

3. Верменич Я. В. Історична регіоналістика: навчальний посібник / Відп. ред. В. А. Смолій. К.: Інститут історії України НАНУ, 2014. 412 с.

4. Котляр Ю. В. Історична географія. Спецкурс з історії : навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 216 с.

5. Сергійчук В.І. Етнічні межі і державний кордон України. 2-ге вид. – Київ: Українська видавнича спілка, 2000. Схід і Південь України: час, простір, соціум. В 2 т. Колективна монографія / Відп. ред. В.А. Смолій; ред. кол.: Г.В. Боряк, Я.В. Верменич та ін. Київ: Інститут історії України НАН України, 2014. Т. 1.

6. Стефанюк Г.В. Історична географія: опорні конспекти лекцій, глосарій, самостійна робота. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2017. 133с.

7. Трубочанінов С.В. Історична географія України: Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: 2013. 192 с.

8. Шодра О. Історична географія України від найдавніших часів до кінця ХVІІІ століття. Львів, 2016. 289 с.

9. Якубова Л.Д. Етнонаціональна історія Донбасу: тенденції, суперечності, перспективи в світлі сучасного етапу українського націотворення. Київ: Інститут історії України НАН України, 2014. 267 с.

Тема № 4. Історичні карти: поява, особливості в період «великих історичних відкриттів», перші географічні карти України.

Мета: ознайомити здобувачів із особливостями та умовами виникнення перших карт, зв'язок їх появи із «великим географічними відкриттями» та початком формування імперських утворень. Проаналізувати найвідоміші давні карти, на яких представлена територія України.

Основні поняття: великі історичних відкриття, «Сучасна європейська Сарматія» Вальтзеємюллера, мапа Бернарда Ваповського, космографія Себастьяна Мюнстера, дереворіт Гайнріха Бюндінга, Атлас Ортеліуса, Гійом де Боплан.

План:

1. Основні етапи розвитку картографії.
2. Перші дослідники в історії географії та картографії України.
3. Основні етапи розвитку картографування території України.
4. Формування державної та етнічної території України: VII ст. до н.е. – XIV ст. (напрямки колоніального руху східних слов'ян, територія Київської Русі, географія походів князівських дружин).

Теми рефератів/есе:

1. Українські землі в атласі «Theatrum Orbis Terrarum» Абрагама Ортеліуса (друга пол. XVI ст. - перша пол. XVII ст.).
2. Україна в «Описі» Гійома де Боплана.

Питання/завдання для обговорення та самостійної роботи:

Обрати одну із старовинних карт і здійснити її аналіз – коли вона створена, хто автор/упорядник, який період, події вона представляє. Спробувати співвіднести наскільки зображення, представлені на ній, відповідають сучасним картографічним представленням, зображенням та загальним політичним уявленням та настановам.

Література:

1. Картографічні вміння як складник просторової компетентності. URL:
<http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/5426/1/Trety>

2. Каппелер А. Від країни козаків до країни селян. Україна на видноколі Заходу у XVI-XIX ст. Львів: Літопис. 2022. 360 с.
3. Летошко О. Формування в учнів просторової компетентності засобами електронних картографічних джерел. URL: <https://opac.lodp.org.ua/cgi-bin/ko/opa-detail.pl?biblionumber=70284>
4. Лутченко Н.В. Формування просторової компетентності учнів на уроках історії і географії. URL: <http://teacherjournal.in.ua/blog/articles/3141/metodrecom.docx>
5. Пономаренко Л. А. Картографічні матеріали України XVIII століття як історико-географічне джерело / Відп. ред. Г. В. Боряк; Упор. Р. І. Сосса. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2022. 133 с. file:///C:/Users/fin44/Downloads/0017063.pdf
6. Проект формування просторової компетенції на уроках історії. URL: <https://naurok.com.ua/proekt-formuvannya-prostorovo-kompetenci-uchniv-naurokah-istori-102496.html>
7. Сінкевич І. Ю., Полтавець О.М. Історична карта: матеріали до курсу «Історична географія». URL: <http://istarhiv.chdu.edu.ua/article/download/67825/63087>
8. Трубочанінов С. В. Історична географія України: Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: 2013. 192 с.
9. Шодра О. Історична географія України від найдавніших часів до кінця XVIII століття. Львів, 2016. 289 с.
10. <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-istoricnih-kart-na-zanattah-z-istorii-ukraini-21231.html>
13. Фідря О., Фідря Н. Просторова компетенція й картографічні вміння та навички у шкільних курсах історії. Історія в школах України. 2008. № 5. С.25–30.
14. Фідря О., Фідря Н. Просторова компетенція та картографічні вміння й навички у курсах шкільної історії. Історія в школах України. 2008. № 11–12. С.26–33.
15. Фідря О., Фідря Н. Просторова компетенція та картографічні вміння й навички у курсах шкільної історії. Історія в школах України. 2009. № 5. С.17–21.

Тема № 5. Давні та сучасні історичні, географічні карти та їх використання у навчальному процесі. Використання інтерактивних електронних карт.

Мета: Ознайомити здобувачів із відмінними особливостями старовинних історичних карт, явищем «портуланів». Важливою метою заняття є практична компонента – здобуття навичок роботи із картами, як традиційними (паперовими), так і сучасними, електронними, інтерактивними.

Основні поняття: карти, навігація, портулани, легенда карти, умовні позначки, масштаб карти.

План

1. Основні етапи розвитку картографії.
2. Перші дослідники в історії географії та картографії України.
3. Основні етапи розвитку картографування території України.
4. Особливості використання історичної карти на уроках історії. Як «читати» карту, умовні позначки.
5. Поділ карт за методом зображення об'єктів та за призначенням.
6. Проаналізувати, використовуючи історичні карти на сайті litorus.org.ua, шкільні атласи з історії такі карти:
 - А) Розташування племен на теренах сучасної України, Білорусі, Росії.
 - Б) Київська Русь у період правління Володимира Великого та Ярослава Мудрого;
 - В) Галицько-Волинська держава;
 - Г) Національно-визвольна боротьба під керівництвом Богдана Хмельницького.
 - Д) Кримська війна 1853-1856 рр.
 - Е) Перша світова війна та Україна.
 - Ж) Українські землі у міжвоєнний період.
- 3) Друга світова війна (на вибір – початковий період, основні битви та ін.)

Теми рефератів/есе:

1. Вивчення теми «Національно-визвольна війна під проводом Б. Хмельницького» шляхом використання історичної шкільної карти.

2. Вивчення теми «Перша світова війна та Україна» з використанням історичної шкільної карти.

Питання для обговорення та самостійної роботи:

1. Як історична карта допомагає формувати просторове уявлення учнів та учениць?

2. Як сучасні інтерактивні карти впливають на формування картографічних компетентностей учнів/учениць?

3. Роль історичних карт у вивченні тем, присвячених історії розвитку культури в різні історичні періоди.

Література:

1. Картографічні вміння як складник просторової компетентності. URL:

<http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/5426/1/Trety>

2. Каппелер А. Від країни козаків до країни селян. Україна на видноколі Заходу у XVI-XIX ст. Львів: Літопис. 2022. 360 с.

3. Летошко О. Формування в учнів просторової компетентності засобами електронних картографічних джерел. URL: <https://opac.lodb.org.ua/cgi-bin/koaha/opac-detail.pl?biblionumber=70284>

4. Лутченко Н.В. Формування просторової компетентності учнів на уроках історії і географії. URL: <http://teacherjournal.in.ua/blog/articles/3141/metodrecom.docx>

5. Пономаренко Л. А. Картографічні матеріали України XVIII століття як історико-географічне джерело / Відп. ред. Г. В. Боряк; Упор. Р. І. Соса. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2022. 133 с. file:///C:/Users/fin44/Downloads/0017063.pdf

6. Проект формування просторової компетенції на уроках історії. URL: <https://naurok.com.ua/proekt-formuvannya-prostorovo-kompetenci-uchniv-naurokah-istori-102496.html>

7. Сінкевич І. Ю., Полтавець О.М. Історична карта: матеріали до курсу «Історична географія». URL: <http://istarhiv.chdu.edu.ua/article/download/67825/63087>

8. Третьякова О. Формування просторової компетентності та картографічних умінь учнів на уроках громадянської та історичної освітньої галузі. Інформаційний, науково-методичний журнал «Освіта Сумщини». № 2 (58), 2023. file:///C:/Users/fin44/Downloads/osv_Sum_2_2023-18-21.pdf

9. Трубчанинов С. В. Історична географія України: Навчальний посібник / Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: 2013. 192 с.

10. Шодра О. Історична географія України від найдавніших часів до кінця XVIII століття. Львів, 2016. 289 с.

11. <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-istoricnih-kart-na-zanattah-z-istorii-ukraini-21231.html>

12. Фідря О., Фідря Н. Просторова компетенція й картографічні вміння та навички у шкільних курсах історії. Історія в школах України. 2008. № 5. С.25–30.

13. Фідря О., Фідря Н. Просторова компетенція та картографічні вміння й навички у курсах шкільної історії. Історія в школах України. 2008. № 11–12. С.26–33.

14. Фідря О., Фідря Н. Просторова компетенція та картографічні вміння й навички у курсах шкільної історії. Історія в школах України. 2009. № 5. С.17–21.

Тема № 6. Кліматологічні теорії та історична географія. Клімат та його зміни в історії людства та України.

Мета: Ознайомити здобувачів із кліматичними концепціями, автори яких обґрунтовують важливість кліматичного впливу на всі сфери життя та природо-географічного ландшафту в різні історичні періоди.

Основні поняття: клімат, екстремуми, аридизація, номадичні суспільства, глетчери, новий середньовічний оптимум, «малий льодовиковий період» (МЛП), пізній мінімум Маундера, глобальне потепління.

План

1. Клімат як чинник формування навколишнього середовища.
2. Екстремуми та міграції. «Замерзлий» час.
3. Клімат та його зміни в історії людства та України.
4. Взаємодія географічного середовища та суспільства на території України.

Теми рефератів/есе:

1. Як впливають на клімат та життя людей виверження вулканів?
2. Історичні причини та наслідки глобального потепління.

Питання для обговорення та самостійної роботи:

1. Як клімат впливав на процеси державотворення та позначався на характері влади?

2. Як пов'язані кліматичні екстремуми та міграції? Які кліматичні явища вплинули на появу номадичних (кочових) суспільств?

3. Які важливі події в історії людства та України співпадають із кліматичними екстремумами?

Література:

1. Бачинська О.А. Історична географія : метод. вказівки до вибіркового (спеціального) курсу для здобувачів першого (бакалавр.) рівня освіти, спеціальності 032 Історія та археологія. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2021. 34 с.

2. Ладурі Ла Руа. Коротка історія клімату: від середньовіччя до наших днів / Пер. з фр. А. Рєпи. Київ: Ніка-Центр, 2009.

3. Волощук В.М., Бойченко С.Г., Степаненко С.М., Бортник С.Ю., Шищенко П.Г. Глобальне потепління і клімат України: регіональні екологічні та соціально-економічні аспекти. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002.

4. Трубочанінов С. В. Історична географія України: Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: 2013. 192 с.

5. Шодра О. Історична географія України від найдавніших часів до кінця XVIII століття. Львів, 2016. 289 с.

Тема № 7. Топоніміка та її особливості в різні історичні періоди.

Мета:

Ознайомити здобувачів з основами топоніміки, яка вважається мовою, архівом та літописом землі. Проаналізувати існуючі/історичні підходи до формування власних географічних назв, їх походження, значення і написання. Зосередити увагу на причинах, особливостях та наслідках процесів декомунізації та деколонізації в Україні.

Основні поняття: топоніміка, ономастика, лексикологія, етимологія, географічна (топонімічна) номенклатура, хороніми, ойконіми, гідроніми, ороніми, декомунізація, деколонізація. .

План

1. Предмет топоніміки, основні методологічні підходи.

2. Історія топонімічних досліджень в Україні.

3. Топонімічна номенклатура України. Класифікація топонімів. Ойконіми, гідроніми.

4. Зв'язок топонімії із різними науками та її прикладне значення.

5. Закон про декомунізацію та його зв'язок із топонімією.

Теми рефератів/есе:

1. Опишіть найвідоміші гідроніми вашого регіону.

2. Які назви топонімічних об'єктів найчастіше з'являються в ландшафтах населених пунктів України в процесі декомунізації/деколонізації?

Питання для обговорення та самостійної роботи:

1. Яка інформація «закодована» в назвах топонімічних об'єктів?

2. Яким чином імперії та тоталітарні режими маркували/ють «свій» простір?

3. Що вивчає хорологія?

Література:

1. Алфавітний покажчик нових і старих найменувань населених пунктів. URL: <http://www.static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/d06.rtf>

2. Закон України «Про географічні назви» // Відомості Верховної Ради України. 2005. № 27. Ст. 360.

2. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Відомості Верховної Ради України. 2015. № 26. Ст. 219.

3. Кидибиц Н.Й. Класифікація географічних назв у мовленні угорців м. Берегова та його околиць. Acta Hungarica 2002–2003, XIII– XIV-ий рік видання. Ужгород, 2004. С. 24–34.

3. Український інститут національної пам'яті: Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.memory.gov.ua>.

4. United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN). Available at: <http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN>

5. Бібліографія української ономастики : наук. збірник; [відп. ред. канд. філол. наук С. О. Вербич]. К.: Вид-во ТОВ “КММ”, 2013. 371 с. URL: <http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/Structure/Departments/Department6/Documents/biblioteka-ukrajinskoji-onomastyku.pdf>

6. Лабінська Г. Топоніміка: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 274 с.

7. Топонімічний словник України. URL: <http://www.toponymik-dictionary.in.ua>

8. EXLIBRIS: українська електронна бібліотека: історія, публіцистика, художня література. URL: <http://www.uaweb.org/>

9. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів, 2001. 744 с.

10. Янко М. Топонімічний словник України: словник-довідник. К. : Знання, 1998. 432 с.

Тема № 8. Історико-географічні регіони, їх відмінності та специфічні властивості.

Мета: ознайомити здобувачів з особливостями формування та розвитку етнотериторіальних утворень на українських землях, проаналізувати, з точки зору історичної географії, причини утворень та їх специфічні й оригінальні риси, охарактеризувати етнографічні групи (діалекти, елементи традиційного одягу, архітектури, занять), які пов'язуються з відповідними територіями.

Основні поняття: природно-історична область, історико-географічний регіон, етнографічні групи, Середня Наддніпрянщина (Лівобережжя), Правобережна Україна, Галичина, Полісся, Поділля, Сіверщина, Слобожанщина, Південна Україна, Південна Бессарабія, Буковина, Покуття, Підкарпатська Русь, Таврія, Крим.

План

1. Природа регіональних утворень.
2. Етнічна історія земель та регіонів.
3. Історико-географічні регіони та етнографічні групи України.

Теми рефератів/есе:

1. Кримський півострів: природно-географічні особливості та етнічний склад протягом XVIII – XIX ст.
2. Бойки, лемки, гуцули: традиційні регіони розселення, побут та основні види діяльності.

Питання для обговорення та самостійної роботи:

1. Які фактори природно-географічного характеру впливали на формування історико-географічних регіонів в Україні?
2. Як і чому відрізнялися основні види діяльності та традиційні промисли у різних історико-географічних регіонах?

3. Наскільки збережені в сучасних умовах елементи традиційної культури, побуту, ремесел окремих етнічних груп та історико-географічних регіонів?

Література:

Верменич Я. В. Історична регіоналістика: навчальний посібник / Відп. ред. В. А. Смолій. - К.: Інститут історії України НАНУ, 2014. 412 с.

2. Верменич Я. В., Андрощук О. В. Зміни адміністративно-територіального устрою України ХХ-ХХІ ст. / Відп. ред. Г. В. Боряк. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2014. 182 с.

3. Сергійчук В.І. Етнічні межі і державний кордон України. 2-ге вид. – Київ: Українська видавнича спілка, 2000. Схід і Південь України: час, простір, соціум. В 2 т. Колективна монографія / Відп. ред. В.А. Смолій; ред. кол.: Г.В. Боряк, Я.В. Верменич та ін. Київ: Інститут історії України НАН України, 2014. Т. 1.

4. Якубова Л.Д. Етнонаціональна історія Донбасу: тенденції, суперечності, перспективи в світлі сучасного етапу українського націотворення. Київ: Інститут історії України НАН України. Київ, 2014. 267 с.

Тема № 9. Територія, склад населення та міжнародне визнання кордонів України: 1945-2024 рр.

Мета: ознайомити здобувачів з особливостями формування території радянської України та впливу на ці процеси політичних факторів. Проаналізувати аргументи (з точки зору доцільності та раціональності а також політичної доцільності) щодо рішення про приєднання до складу України Північної Бессарабії, Буковини, Закарпаття та Криму. Сформувати у здобувачів чітко розуміння функціонування інститутів міжнародного права щодо встановлення правил, пов'язаних із визнанням кордонів, їх цілісності та недоторканості. Зосередитись на історико-географічних та геополітичних причинах війни.

Основні поняття: переписи населення, національний склад, етнічні групи, Ялтинська конференція, північна Бессарабія, Буковина, Закарпаття, Крим.

План

1. Населення України: етнічні, демографічні, вікові особливості.

2. Нарощення території у перше десятиліття після завершення Другої світової війни. Дискусії про причини приєднання Закарпаття і Криму.

3. Зміни адміністративно-територіального поділу України в другій половині ХХ ст.

4. Результати переписів населення 1959-2001 рр.

5. Російська анексія Криму (2014), створення маріонеткових республік на Сході України, повномасштабна війна та окупація територій.

Теми рефератів/есе:

1. Етнічні особливості населення історичної Волині/Житомирщини та зміни в етнічному складі протягом ХІХ-ХХ ст.

2. Адміністративно-територіальні реформи в імперський/радянський період та їх особливості.

Питання для обговорення та самостійної роботи:

1. Чому в незалежній Україні зберігається радянська модель адміністративного поділу країни?

2. Які зміни пов'язуються із реалізації адміністративно-територіальної реформи?

3. Які історичні, історико-географічні «аргументи» використовує керівництво сучасної Росії для обґрунтування війни проти України? Наскільки ці претензії правомірні?

Література та джерела:

1. Адміністративно-територіальний устрій України. Історія та сучасність. За загальною ред. В.Г. Яцуби. Київ: Секретаріат Кабінету міністрів України, 2002.

2. Бажан О.Г. Депортації народів Криму в роки Другої світової війни. Енциклопедія історії України. Київ: Наукова думка, 2005. Т. 2. С. 337-338.

3. Березовець Т. Анексія. Острів Крим. Хроніки гібридної війни. Київ: Брайт Букс, 2015.

4. Босчко Б., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. Київ: Основи, 1994.

5. Винниченко І. Україна 1920-1980-х: депортації, заслання, вислання. Київ: Видавництво «Рада», 1994.

6. Актуальна інформація про населення України (таблиці, графіки, діаграми). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/>
7. Сосса Р.І. Історія картографування території України. <https://www.twirpx.com/file/815035/>
8. Історія розвитку картографії в Стародавні часи. <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/22-geoinfocentre-kartography/235-istoriya-rozvytky-kartografii>
9. Історичні мапи на сайті «Ізборнік» <http://litopys.org.ua/links/inmaps.htm>
10. http://litopys.org.ua/litop/map_862_912.htm (Київська держава за часів Аскольда і Діра)
11. Київська держава за часів Ігоря, Ольги і Святослава http://litopys.org.ua/litop/map_912_972.htm
12. Київська держава за Володимира та Ярослава http://litopys.org.ua/litop/map_980_1054.htm
13. Київська держава 1054-1132 рр. http://litopys.org.ua/litop/map_1054_1132.htm

Тема № 10. Історико-географічними стежками рідного краю (підготовка туристичних маршрутів та їх презентації).

Мета: здобуття студентами практичних навичок використання своїх теоретичних знань складає ключову компоненту освіти. Вміння їх використовувати у сфері регіонального туризму є ознакою засвоєння ними як необхідних знань так і практичних навичок.

1. Дослідити історію населених пунктів (за вашим вибором) – місця вашого народження, маловідомі населенні пункти, які на вашу думку можуть бути перетворені на привабливі туристичні об'єкти.

2. Підготувати презентації про них та ескізи туристичних буклетів за такою схемою:

1. Історія та походження назви (топонімічні аспекти);

2. Вік населеного пункту та основні етапи розвитку у різні історичні періоди (зміни у адміністративному статусі (село-містечко, повітовий, волосний, губерньський, районний, обласний центр та ін.);

3. Головні туристичні об'єкти – враховуючий природно-географічні та традиційні культурно-архітектурні, мистецькі об'єкти, музеї (їх короткий опис).

4. Топонімічні особливості (назви вулиць, їх зміни) та пам'ятники, пам'ятні знаки.

Завдання для самоконтролю/модульних контрольних робіт.

Завдання № 1.

1. Визначити структуру історичної географії.
2. Охарактеризувати Слобожанщину за такими показниками: територія, клімат, кордони, населення (соціальний та національний склад) (історичний зріз та сучасність).

Завдання № 2.

1. Визначити застосування методу історико-географічного районування.
2. Охарактеризувати Правобережну Україну за такими показниками: територія, клімат, кордони, населення (соціальний та національний склад) (історичний зріз та сучасність).

Завдання № 3.

1. Охарактеризувати політико-адміністративний устрій, кордони, населення та культурні зв'язки Київської Русі.
2. Охарактеризувати Лівобережну Україну за такими показниками: територія, клімат, кордони, населення (соціальний та національний склад) (історичний зріз та сучасність).

Завдання № 4.

1. Проаналізувати вплив голодоморів і сталінських репресій на чисельність, структуру і розміщення населення України.
2. Охарактеризувати Південну Україну за такими показниками: територія, клімат, кордони, населення (соціальний та національний склад) (історичний зріз та сучасність).

Завдання № 5.

1. Охарактеризувати територію формування козацької держави – Запорізької Січі.
2. Охарактеризувати Галичину за такими показниками: територія, клімат, кордони, населення (соціальний та національний склад) (історичний зріз та сучасність).

Завдання № 6.

1. Охарактеризувати територію формування козацької держави – Запорізької Січі.
2. Охарактеризувати Закарпаття за такими показниками: територія, клімат, кордони, населення (соціальний та національний склад) (історичний зріз та сучасність).

Завдання № 7.

1. Проаналізувати основні етапи формування політичної карти світу.

2. Охарактеризувати Буковину за такими показниками: територія, клімат, кордони, населення (соціальний та національний склад) (історичний зріз та сучасність).

Завдання № 8.

1. Проаналізувати розселення українців в XIV – XVIII ст.

2. Назвати основні етапи формування етнічних, політичних та адміністративних кордонів України.

Завдання № 9.

1. Окреслити географію Великих географічних відкриттів.

2. Проаналізувати взаємодію природних явищ, клімату та історичних процесів.

Завдання № 10.

1. Україна та її кордони у другій половині XX ст. – 20-ті рр. XXI ст.

2. Топоніміка в системі історико-географічних знань.

Тести з історичної географії.
В окремих відповідях може бути декілька правильних
варіантів.

Історична географія це:

1) Дисципліна, що сформувалася на стику географії з історичними науками, яка вивчає особливості географічної ситуації на різних історичних зрізах, а також закономірності й наслідки розвитку географічного середовища та взаємовпливів природи й суспільства впродовж історичного часу.

2) Універсальна наука, що поєднує природничі, математичні та гуманітарні дослідження;

3) Виключно географічна дисципліна, яка спеціалізується на проблемах картографії.

4) Виключно історична дисципліна, яка спеціалізується на вивченні біографій видатних географів та історії географічних відкриттів.

2. Хто із вчених запропонував перше концептуальне обґрунтування предмету історичної географії:

1). С. Рудницький;

2) А. Гетнер;

3) В. Кубійович;

4) П. Кьоппен.

3. Що є предметом історичної географії за С. Рудницьким:

1) історичне дослідження природи краю, історичне дослідження антропогеографії (змін у географії населення й господарства);

2). Історична топографія;

3) Палеогеографія і передісторична географія;

4) Історична гідрологія.

4. Хорологія це:

1) науковий напрямок в географії, основною ідеєю якого є розгляд об'єкта географії як простору, який заповнений предметами і явищами, локальні зв'язки між якими носять причинно-наслідковий характер.

2) науковий напрямок, який включає: історичну демографію, історичну етнографію, історичну топографію, оноματοлогію

(досліджує походження історичних назв), історичну політичну географію, а також окремо історичну картографію.

3) науковий напрямок, який включає: історичну комплексну географію та історичні галузеві природно-географічні науки (історичну геоморфологію, історичну гідрологію, історичну біогеографію та ін.).

5. Історична антропогеографія включає:

1) історичну комплексну географію та історичні галузеві природно-географічні науки (історичну геоморфологію, історичну гідрологію, історичну біогеографію та ін.).

2) історичну демографію, історичну етнографію, історичну топографію, оноματοлогію (досліджує походження історичних назв), історичну політичну географію, а також окремо історичну картографію.

3) історичну географію населення, історичну політичну географію (вивчає історичні зміни державних територій, кордонів, столиць, адміністративно-територіального устрою та ін.) та історичну соціально-економічну географію (вивчає історичні форми територіальної організації соціальної сфери та господарства);

4) історичне природокористування, історичну картографію та історичну географію взаємин природи і суспільства.

6. Які із названих джерел з історичної географії належать до XVIII ст.:

1) «Рум'янцевський опис», «Опис Чернігівського намісництва» О. Шафонського, описи Київського намісництва.

2) «Матеріали для географії та статистики Росії, зібраних офіцерами генерального штабу».

3) Дослідження та карти П. Кьоппена, О.Рітгіха.

7. Хто із західно-європейських географів найбільш об'єктивно висвітлив географічні особливості України у власному багатотомному дослідженні:

1) Француз Е. Реклю (1830-1905), в 19-и томній праці «Земля і люди».

2) Француз Ф. Бродель (1902-1985), багатотомна праця «Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV- XVIII ст.».

3). Француз Ж. Ле Гофф (1924-2014), багатотомне видання «Будувати Європу».

8. Що вивчає історична геоморфологія:

1) Рельєф Землі. Його походження, просторові, генетичні та історичні закономірності будови та розвитку.

2) Природні води в межах гідросфери Землі, явища і процеси, які в них відбуваються.

3) закономірності географічного поширення флори та фауни та їхніх угруповань, а також їх характер на окремих територіях.

4) місце людського суспільства в комплексі географічних явищ і його взаємодії з природним середовищем, переважно, з позиції географічного детермінізму.

9. Що вивчає історична гідрологія:

1) природні води в межах гідросфери Землі, явища і процеси, які в них відбуваються.

2) Рельєф Землі, його походження, просторові, генетичні та історичні закономірності будови та розвитку.

3) Місце людського суспільства в комплексі географічних явищ і його взаємодії з природним середовищем, з позиції географічного детермінізму.

4) закономірності географічного поширення типів та видів тварин і рослин, а також характер флори та фауни окремих територій.

10. Які із перелічених збірників містили таку інформацію:

«Архівні документи, детальні статистичні свідчення, географічні описи, карти та плани, за всіма населеними територіям Російської імперії.

В кожному томі детально розглядалась історія конкретної губернії або області, етнографія народів, які проживали на її території, питання освіти та релігії, історія будівництва та заселення міст. Адміністративна, господарське та духовне життя губернії, географія та демографія, дані земельної та лісної статистики, інформація щодо розцінок та ціноутворенню»:

1) «Статистичний опис Таврійської губернії» Карла Германа.

2) «Матеріали для географії та статистики Росії, зібрані офіцерами генерального штабу».

3) «Спроба статистичного опису Новоросійського краю» А. Скальковського.

4). «Статистичний опис Київської губернії».

11. Хто є автором чотирьохтомного факсимільного видання середньовічних карт України і Росії із коментарями, який за висловом Ярослава Дашкевича, «становить золотий фонд картознавства України»:

- 1). О. Рітхі;
- 2). А. Скальковський;
- 3). С. Рудницький;
- 4). В. Кордт.

12. Що вивчає політична географія:

1) Водні об'єкти - океани, моря, річки, озера, водосховища, болота і скупчення вологи у вигляді снігового покриву, льодовиків, ґрунтових і підземних вод.

2) Територіальну організацію суспільного виробництва.

3) Природу та антропогенні зміни ландшафтної оболонки Землі.

4) Територіальну організацію політичних явищ і процесів.

13. Геополітичне розташування держави, це:

1) Зовнішньополітичне відношення до інших суб'єктів політичної діяльності (в основі – політичні відношення).

2) Розміщення щодо політичних об'єктів, процесів і явищ, які знаходяться поза межами держави (в основі – територіальні відношення).

3) Особливості геологічної будови країни.

14. Коли та в результаті яких подій відбувся поділ українських земель Австрійською і Російською імперіями, що характеризується поширенням територіального устрою метрополій на українську етнічну територію:

1) Першого та другого поділу Речі Посполитої в 1772 та 1793 рр.

2) В результаті революції 1848 р.

3) В результаті завершення російсько-французької війни та участі російських військ в закордонній військовій кампанії (1812-1815 рр.).

15. В якій період, та в результаті яких подій на політичній карті світу утворились нові суверенні держави:

1) Після завершення II світової війни та підписання Ялтинського та Потсдамського миру (1945 р.)

2) Після завершення Кримської (Східної війни) 1853-1856 рр.

3) Після завершення Першої світової війни (1918 р.) та в результаті руйнації імперій.

4) Після серії переможних воєн під проводом Б. Хмельницького (1648-1654 рр.).

5) Після руйнації Берлінської стіни, Радянського Союзу та двополюсного світового устрою.

16. З якої кількості генеральних округів та які довоєнні області включав Рейхскомісаріат Україна під час нацистської окупації:

1) Із шести. Адміністративний центр Рівне. Волинська, Житомирська, Київська, Миколаївська, Таврія (центр Мелітополь), Дніпропетровська, Чернігівська, Сумська, Харківська, Донецька і Воронезька області.

2) Із п'яти. Адміністративний центр Харків. Белгородська, Воронезька, Чернігівська та Харківська.

3) Із шести. Адміністративний центр Львів. Львівська, Тернопільська, Закарпатська, Станіславська.

17. Історична карта дає можливість:

1) наочно показати просторову географічну перспективу, конкретизувати уявлення про місце тієї чи іншої історичної події, її розміри, сприяє розвитку логічного та абстрактного мислення, більш глибоко розкриває і пояснює сенс подій. Історична карта є наочним посібником, що володіє високим ступенем абстракції.

2) візуалізувати історичні події та співставити їх з історичними діячами;

3) скласти уявлення про кліматичні особливості того чи іншого регіону або країни

4) надає можливість ознайомитись із характеристиками ґрунтів.

18. Назвіть три види історичних карт, які використовуються у загальноосвітніх школах.

1. Загальні карти, що відображають історичні події в країні в певний момент розвитку (наприклад, «Українські землі в другій половині XVI – першій половині XVII ст.»).

2. Кадастрові, проектні.

3. Оглядові карти, що відображають територіальні зміни за тривалий період (наприклад, «Українська колонізація Дикого поля»).

4. Навігаційні, лоцманські річок, озер і каналів.

5. Тематичні карти, присвячені окремим подіям або сторонам історичного процесу (наприклад, «Київська, Чернігівська і Переяславська землі XII-XIII століть»).

19. Що, на думку Б. Андерсона та його послідовників може уявлятися, отримуючи ті чи інші розміри, а не є усталеним, історичним явищем:

- 1) Простір, як і конструкт «нації», кордони.
- 2) Держава, правитель/і.
- 3) Карта, символічні зображення.

20. Яке значення можуть мати карти (вибрати всі необхідні складові):

- 1) символічне;
- 2) культурне;
- 3) політичне;
- 4) релігійне;
- 5) військове.
- 6) економічне.
- 7) екологічне.
- 8) технологічне.

Перелік питань до заліку з освітньої компоненти «Історична географія».

1. Предмет історичної географії (різні підходи).
2. Структура історичної географії та її місце в системі наук.
3. Міжпредметні/наукові зв'язки історичної географії.
4. Класифікація історико-географічних джерел.
5. Особливості використання історико-географічних джерел.
6. Методи історичної географії.
7. Зміни природного середовища за історичний період. Основні тенденції антропогенного впливу на природу.
8. Становлення історичної географії як спеціальної історичної дисципліни в новий і новітній час.
9. Сучасний стан історико-географічних досліджень в Україні.
10. Історія кризь призму географії: еволюція методів фіксації даних від доби Античності до наших днів.
11. Великі географічні відкриття та географічні явлення XVI-XVII ст.
12. Політична карта світу. Зміни конфігурацій розмірів та кордонів держав у XVI-XVII ст.
13. Зміни у політичних картах протягом XX-XXI ст.
14. Сучасна політична карта світу.
15. Міжнародні організації та структури другої половини XX ст. – 20-ті рр. XXI ст.
16. Історична географія України: зародження і напрямки наукових досліджень XIX-XXI ст.
17. Класифікація джерел історичної географії: писемні джерела (історико-географічні описи, описово-статистичні джерела, актові матеріали і законодавчі пам'ятки, документація профільних установ).
18. Класифікація джерел історичної географії: картографічні джерела.
19. Класифікація джерел історичної географії: речові джерела, дані антропології, природничих наук і мовознавства, етнографічний матеріал.
20. Природно-кліматичні умови і їх вплив на історичні процеси.
21. Ендогенні та екзогенні фактори формування рельєфу і клімату на планеті.
22. Екстремуми та міграції.

23. Азово-Чорноморський басейн в сучасну геологічну епоху.
24. Особливості розвитку річкової системи України.
25. Держави та їх кордони: політики, військові та науковці в процесі конструювання та ментального картографування.
26. Карти, образи та розташування регіонів та держав на регіональних та картах світу.
27. Предмет і завдання історичної картографії.
28. Історична географія та історична картографія.
29. Історичні карти та їх класифікація
30. Історична та географічна карта на шкільних уроках.
31. Україна та її кордони в ментальному картографуванні.
32. Україна на історичних картах: «Сучасна Європейська Сарматія» Вальдземюллера та видання Себастьяна Мюнстера.
33. Україна на історичних картах: європейська картах та атласах XVI- XVII ст.
34. Ліквідація козацьких автономій у XVIII ст. (реформи адміністративно-територіального поділу останньої чверті XVIII – початку XIX ст., поняття Малоросія і Новоросія).
35. Північне Причорномор'я і Крим (російсько-турецькі війни XVIII ст., Кучук-Кайнарджийський мирний договір 1774 р., ліквідація Кримського ханату у 1783 р., зміна складу населення і колонізація регіону, поняття Таврія).
36. Правобережна Україна у складі Російської імперії (поділи Речі Посполитої, особливості адміністративно-територіальних реформ кінця XVIII – початку XIX ст., Південно-Західний край).
37. Етнічний склад населення українських губернії російської імперії за матеріалами переписів.
38. Формування території Української держави у 1917-1921 рр.
39. Радянська Україна (статус за союзним договором 1922 р., межі республіки, економічна доцільність і етнічний склад населення, як фактори територіальних змін 1920-1930-х років, створення Молдавської автономії, впровадження нового адміністративно-територіального поділу);
40. Демографічні зміни (джерела інформації; наслідки голоду 1921-1923 рр., Голодомору 1932-1933 рр., урбанізація республіки і зміна співвідношення чисельності жителів міста і села, репресії, депортації).

41. Система розселення населення.
42. Урбанізація та регіональні відмінності в її рівнях.
43. Типи міських поселень. Функції міст і міські агломерації.
44. Сільське розселення та його територіальні відмінності, соціальні проблеми.
45. Трудові ресурси. Зайнятість населення у сфері матеріального виробництва та невиробничій сфері.
46. Проблеми зайнятості та її географічні аспекти.
47. Дискусії про причини приєднання Закарпаття і Криму.
48. Міжнародне визнання кордонів Української Радянської Соціалістичної Республіки.
49. Зміни адміністративно-територіального поділу України в другій половині ХХ ст.
50. Результати переписів населення 1959-2001 рр.
51. Природа регіональних утворень.
52. Історико-географічні регіони та етнографічні групи України.
53. Топоніміка та історія її розвитку.
54. Історія топонімічних досліджень в Україні.
55. Топонімічна номенклатура України. Класифікація топонімів. Ойконіми, гідроніми.
56. Зв'язок топонімії із різними науками та її прикладне значення.
57. Закон про декомунізацію та його зв'язок із топонімікою.
58. Російська анексія Криму (2014) і створення маріонеткових республік на Сході України, повномасштабна війна та окуповані території.
59. Процеси декомунізації та деколонізації в Україні.
60. Туристичні маршрути та особливості їх розробки.

Критерії оцінювання

Шкала оцінювання знань здобувачів вищої освіти

Оцінка за національною шкалою		Оцінка в балах	Оцінка за шкалою ECTS	
Екзамен	Залік		Оцінка	Пояснення
<i>Відмінно</i>	<i>Зараховано</i>	90-100	A	відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок
<i>Добре</i>		82-89	B	вище середнього рівня з кількома помилками
		74-81	C	в цілому правильне виконання з певною кількістю суттєвих помилок
<i>Задовільно</i>		64-73	D	непогано, але зі значною кількістю недоліків
		60-63	E	виконання задовольняє мінімальним критеріям
<i>Незадовільно</i>	<i>Незараховано</i>	35-59	FX	з можливістю повторного складання
		1-34	F	з обов'язковим повторним курсом

Підсумкова оцінка з вивчених модулів навчальної дисципліни (ПОМ) розраховується:

№ модулю	$M_{\%n}$ (відсоткове значення модулю освітньої компоненти)
Модуль 1	$M_{\%1} = 100\%$
Сума	100

ЗАЛІК

Оскільки формою підсумкового контролю освітньої компоненти є залік то залікова оцінка (ЗО) з освітньої компоненти дорівнює підсумковій оцінці з вивчених модулів (ПОМ).

$$ЗО = ПОМ$$

Рекомендована література:

Основна:

1. Бачинська О.А. Історична географія : метод. вказівки до вибіркового (спеціального) курсу для здобувачів першого (бакалавр.) рівня освіти, спеціальності 032 Історія та археологія. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2021. 34 с.
2. Верменич Я.В., Андрощук О. В. Зміни адміністративно-територіального устрою України ХХ-ХХІ ст. / Відп. ред. Г. В. Боряк. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2014. 182 с.
3. Верменич Я. В. Історична регіоналістика: навчальний посібник / Відп. ред. В. А. Смолій. К.: Інститут історії України НАНУ, 2014. 412 с.
4. Котляр Ю. В. Історична географія. Спецкурс з історії : навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 216 с.
5. Сергійчук В.І. Етнічні межі і державний кордон України. 2-ге вид. – Київ: Українська видавнича спілка, 2000. Схід і Південь України: час, простір, соціум. В 2 т. Колективна монографія / Відп. ред. В.А. Смолій; ред. кол.: Г.В. Боряк, Я.В. Верменич та ін. Київ: Інститут історії України НАН України, 2014. Т. 1.
6. Стефанюк Г.В. Історична географія: опорні конспекти лекцій, глосарій, самостійна робота. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2017. 133с.
7. Трубчанінов С.В. Історична географія України: Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: 2013. 192 с.
8. Шодра О. Історична географія України від найдавніших часів до кінця ХVІІІ століття. Львів, 2016. 289 с.
9. Якубова Л.Д. Етнонаціональна історія Донбасу: тенденції, суперечності, перспективи в світлі сучасного етапу українського націотворення. – Київ: Інститут історії України НАН України. – Київ, 2014. 267 с.

Додаткова:

1. Адміністративно-територіальний устрій України. Історія та сучасність. За загальною ред. В.Г. Яцуби. Київ: Секретаріат Кабінету міністрів України, 2002.
2. Алфавітний покажчик нових і старих найменувань населених пунктів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/d06.rtf>
3. Андрияшев А.М. Очерк истории Волынской земли до конца XIV ст. К., 1887;
4. Багалея Д.И. История Северной земли до половины XIV ст. К., 1882;
5. Багалій Д.І. Історія Слобідської України. Х.: Вид-во "Основа", 1990. 225 с.
6. Бажан О.Г. Депортації народів Криму в роки Другої світової війни. Енциклопедія історії України. Київ: Наукова думка, 2005. Т. 2. С. 337-338.
7. Березовець Т. Анексія. Острів Крим. Хроніки гібридної війни. Київ: Брайт Букс, 2015.
8. Бібліографія української ономастики : наук. збірник; [відп. ред. канд. філол. наук С. О. Вербич]. К.: Вид-во ТОВ "КММ", 2013. 371 с. [Електронний ресурс]. URL: <http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/Structure/Departments/Department6/Documents/biblioteka-ukrajinskoji-onomastyky.pdf>
9. Боєчко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: Історична ретроспектива та сучасний стан. К.: Основа, 1994. 168 с.
10. Бондаренко Г. В., Кихтюк В. В. Історична топоніміка : навч. посіб. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2012. 162 с.
11. Боплан Г.Л. Опис України. К.: Наукова думка, 1990. 256 с.
12. Верменич Я. Історична географія й регіоназнавство: наступність і взаємодія. Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка. Том 2. Наукові студії. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. https://shron1.chtyvo.org.ua/Vermenych_Yaroslava/Istorychna_heohraf_ia_i_rehionoznavstvo_nastupnist_i_vzaiemodii.pdf

13. Винниченко І. Україна 1920-1980-х: депортації, заслання, вислання. Київ: Видавництво «Рада», 1994.
14. Воблій К.Г. Економічна географія Радянської України. Ч. 1. Фізико-географічний огляд. К., 1945. 119 с.
15. Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології. К.: Мистецтво, 1995. 336 с.
16. Вульф Л. Винайдення Східної Європи. Мапа цивілізацій у свідомості епохи Просвітництва. К., 2009. 592 с.
17. Галенко О.І. Три України, два Крима і одна історія – всевітня // Крим в історичних реаліях України. Київ: Інститут історії України НАН України, 2004. С. 39-77.
18. Галушка К. Украинские пределы. Украина и украинцы в европейской картографии от Античности до XX в. <http://www.history.org.ua/LiberUA/Book/shev/2/30.pdf>
19. Гваньїні О. Хроніка Руської землі. Всесвіт. 2000. № 11–12. С. 127–136.
20. Грушевський М.С. История Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV века. К., 1891.
21. Грушевський М.С. Степ і море в історії України. Кілька слів щодо плану і перспектив сього досліджу. Авт. вступної статті О. В. Ясь. Український історичний журнал. Київ, 2016. № 1. С. 176 - 194.
22. Демографическое развитие УССР (1959 - 1970 гг.). К., 1977.
23. Дмітрієнко М.Ф., Маркова О.С. Адміністративно-територіальний поділ Української РСР з 1917 по 80-і роки ХХ ст. // Історико-географічні дослідження на Україні. К., 1992. 122 с.
24. Дністрянський М.С. Адміністративно-територіальний устрій України: політико-географічні проблеми функціонування та можливості оптимізації. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки. 2013. № 6. С. 138-143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnug_2013_6_26.
25. Дністрянський М.С. Кордони України. Територіально-адміністративний устрій. Львів, 1992.
26. Дністрянський М.С. Кордони України. Львів:Світ, 1992. 143 с.
27. Дяченко В.Д. Порівняльне дослідження народів УРСР і суміжних територій. К.: Наукова думка, 1965. 130 с.

28. Єфіменко Г.Г., Кульчицький С.В. Кордони державні України // Енциклопедія історії України. Київ: Наукова думка, 2008. Т. 5. С. 146-147.

29. Жупанський Я.І. Історія географії в Україні: навч. посібник. Львів, 1997.

30. Закон України «Про географічні назви». Відомості Верховної Ради України. 2005. № 27. Ст. 360.

31. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Відомості Верховної Ради України. 2015. № 26. Ст. 219.

32. Заставний Ф. Д. Географія України: У 2 кн. Львів, 1994. Заставний Ф. Українські етнічні землі. Львів, 1993, 176 с.

33. Заставний Ф.Д. Географія України. У 2-х кн.: Навчальний посібник. К.-Львів: Світ, 1993. 142 с.

34. Заставний Ф.Д. Населення України. Національно-територіальні питання. Львів: Світ, 1993. 142 с.

35. Заставний Ф.Д. Східна українська діаспора. Львів: Світ, 1992. 172 с.

36. Заставний Ф.Д. Українська діаспора. Розселення українців в зарубіжних країнах. Львів: Світ, 1991. 120 с.

37. Заставний Ф.Д. Українські етнічні землі. Львів: Світ, 1993. 175 с.

38. Иванов П.А. Исторические судьбы Волынской земли с древнейших времен до конца XIV в. Одесса, 1895.

39. Історія української географії і картографії. Матеріали наукової конференції, присвяченої 95-річчю від дня народження проф. В.Кубійовича. Тернопіль, 1995.

40. Кидибиц Н.Й. Класифікація географічних назв у мовленні угорців м. Берегова та його околиць. Acta Hungarica 2002–2003, XIII– XIV-ий рік видання. Ужгород, 2004. С. 24–34.

41. Кизима В. Культурологія і сучасна методологія гуманітарного пізнання. Вісник НАН України. 2001. № 5. С. 13–25.

42. Київ та його околиця в історії і пам'ятках. Х.-К., 1926. 475 с.

43. Козловський А. Встановлення українсько-польського кордону (1941-1951 рр.). Львів: Каменяр, 1998.

44. Котигоренко В.О. Етнічний склад та етномовна компетенція населення України за переписами населення 1959, 1970, 1979, 1989, 2001 та результатами соціологічних досліджень 1994 та 2001 // Енциклопедія історії України. Київ: Наукова думка, 2005. Т. 3. С. 51-54.
45. Крисаченко В.С. Українознавство. Хрестоматія-посібник: У 2-х кн. – Кн. 1. – К., 1996. – С. 183–184.
46. Кубійович В. Територія і людність українських земель. Львів, 1935.
47. Лабінська Г. Топоніміка: навч. посіб. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 274 с.
48. Ле Руа Ладюрі Е. Коротка історія клімату: від середньовіччя до наших днів. Бесіди з Анушкою Васак; пер. з фр. А. Репи. К.: Ніка-Центр, 2009. 144 с.
49. Лабінська Г. Топоніміка: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 274 с.
50. Летошко О. Формування в учнів просторової компетентності засобами електронних картографічних джерел. URL: <https://opac.lodb.org.ua/cgi-bin/koaha/opac-detail.pl?biblionumber=70284>
51. Лутченко Н.В. Формування просторової компетентності учнів на уроках історії і географії. URL: <http://teacherjournal.in.ua/blog/articles/3141/metodrecom.docx>
52. Ляскоронский В.В. История Переяславской земли с древнейших времен до половины XIII ст. К., 1897 (2-е вид. – 1903);
53. Ляшенко Д. О. Картографія з основами топографії: навч. посіб. [для вищ. навч. закл.]. Київ: Наукова думка, 2008. 181 с.
54. Макарчук С.А., Гошко Ю.Г., Кирчів Р.Ф. та ін. Етнографія України. Навчальний посібник. Львів: Світ, 1994. 520 с.
55. Молчановский Н.И. Очерк известий о Подольской земле до 1434 года. К., 1885.
56. Назви річок Запоріжжя і Херсонщини. Нижньо-наддніпровське Лівобережжя. – Херсон. 1967. 218 с.
57. Наливайко Д. Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI – XVIII ст. К., 1998. С. 95–101.

58. Оглоблин О. Українська історіографія 1917–1956. К., 2003. 252 с.
59. Ономастика. Антропоніміка / [редкол.: С.М.Пахомова... [та ін.]]; Міністерство освіти і науки, Ужгородський національний університет. Ужгород: Видавництво Олександра Гаркуші, 2009. 355 с.: іл. (Studia Slavistica; вип.9).
60. Ономастика. Топоніміка / редкол.: С.М.Пахомова... та ін; Міністерство освіти і науки, Ужгородський національний університет. Ужгород: Видавництво Олександра Гаркуші, 2009. 462 с.: іл. (Studia Slavistica; вип.10)
61. Пащенко В.М. Землезнання. Методологія природничо-географічних наук. К., 2000. С. 63.
62. Пащенко В.М. Методологія постнекласичного ландшафтознавства. К., 1999.
63. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії. К., 1996.
64. Регионы Украины. Поиск стратегии оптимального развития. Х., 1994.
65. Романчук С.П. Історичне ландшафтознавство. Теоретико-методологічні засади та методика антропогенно-ландшафтних реконструкцій давнього природокористування. К., 1998.
66. Романчук С.П. Історичне ландшафтознавство: Теоретико-методологічні засади та методика антропогенно-ландшафтних реконструкцій давнього природокористування. К., 1998.
67. Русина О. Україна під татарами і Литвою. Україна скрізь віки. Т. 6. К., 1999, 320 с.
68. Симоненко В.К. Регионы Украины: проблемы развития. К., 1997.
69. Сінкевич І. Ю., Полтавець О.М. Історична карта: матеріали до курсу «Історична географія». URL: <http://istarhiv.chdu.edu.ua/article/download/67825/63087>.
70. Сминтина О.В. Економічні основи відтворення регіональної історії. Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Вип. 7. К., 1999. С. 167–171.
71. Сосса Р.І. Історія картографування території України. Від найдавніших часів до 1920 р. Короткий нарис. К., 2000.

72. Сосса Р.І. Історія картографування території України. Від найдавніших часів до 1920 р. Короткий нарис. К., 2007. 334 с.

73. Соціально-економічна географія України. Навч. Посібник. За ред. О. Шаблія. Вид. 2-е. Львів, 2000;

74. Топонімічний словник України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.toponymik-dictionary.in.ua>

75. Топчиев А.Г. Геоэкология. Географические основы природопользования. Одесса, 1996.

76. Третьякова О. Формування просторової компетентності та картографічних умінь учнів на уроках громадянської та історичної освітньої галузі. Інформаційний, науково-методичний журнал «Освіта Сумщини». № 2 (58), 2023. file:///C:/Users/fin44/Downloads/osv_Sum_2_2023-18-21.pdf

77. Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. За ред. Л. Зашкільняка. Львів, 2004. С. 209–228.

78. Український інститут національної пам'яті: Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.memory.gov.ua/>

79. Чернігів і Північне Лівобережжя. Огляди, розвідки, матеріали. К., 1928.

80. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О. І. Шаблій. Львів, 2001. 744 с.

81. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця ХVІІІ століття. К., 1997. С. 8–13.

82. Янко М. Топонімічний словник України: словник-довідник. К. : Знання, 1998. 432 с.

Інтернет ресурси:

1. EXLIBRIS: українська електронна бібліотека: історія, публіцистика, художня література [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.uaweb.org/>

2. <http://biblioteka.cdu.edu.ua/cgi-bin/catsearch.pl?qttype=simple&query>
<https://archive.org/stream/pochatkovahaehra00rudn#page/64/mode/2up>

3. http://geograf.lnu.edu.ua/Stud/Praktyku/programy/Istoria_ukrainskoyi_geografii.pdf<http://freemap.com.ua/>

4. http://litopys.org.ua/litop/map_862_912.htm (Київська держава за часів Аскольда і Діра)

5. <http://pandia.org/text/77/501/21793.php>

6. http://starietknigi.info/Knigi/S/Seredonin_S_M_Istoricheskaya_geografiya_Lekcii_1916.pdf

7. United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN). Available at: <http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN>

8. Актуальна інформація про населення України (таблиці, графіки, діаграми). <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/>

9. Географічний портал. Режим доступу: <http://geosite.com.ua>.

10. Історичні мапи на сайті «Ізборнік» <http://litopys.org.ua/links/inmaps.htm>

11. Історія розвитку картографії в Стародавні часи. <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/22-geoinfocentre-kartography/235-istoriya-rozvytky-kartografii>

12. Історія України. History of Ukraine (Інститут історії України). Режим доступу: <http://www.history.org.ua/LiberUA/Book/shev/2/30.pdf>.

13. Картографічні вміння як складник просторової компетентності. URL: <http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/5426/1/Trety>

14. Київська держава 1054-1132 рр. http://litopys.org.ua/litop/map_1054_1132.htm

15. Київська держава за Володимира та Ярослава http://litopys.org.ua/litop/map_980_1054.htm

16. Київська держава за часів Ігоря, Ольги і Святослава http://litopys.org.ua/litop/map_912_972.htm

17. Пізнавальний сайт «Географія»: Режим доступу: <http://geoknigi.com>. 7. Українська етнографія. Режим доступу: <http://etno.iatp.org.ua>. 8

18. Про затвердження Правил написання українських географічних назв на картах та в інших виданнях: Мінагрополітики України; Наказ, Правила, Перелік від 29.07.2014 № 282 [електронний ресурс]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE25734.html.

19. Проект формування просторової компетенції на уроках історії. URL: <https://naurok.com.ua/proekt-formuvannya-prostorovo-kompetenci-uchniv-naurokah-istori-102496.html>

20. Степан Рудницький file:///C:/Users/%D0%B0%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD/Downloads/Vlnu_ist_2013_48_16.pdf -

21. Як змінювалась карта світу за останні....
<http://geacron.com/home-en/?sid=GeaCron908555>